

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ, ЯК СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Карташов А. Г.

ВСТУП

З часів відновлення незалежності України у 1991 році й до початку російсько-української війни 2014 року, рф активно продовжувала розпочаті за часів Російської імперії та СРСР асиміляторські процеси, направлені на розмиття окремих структур національної ідентичності поневолених народів, зокрема і національної пам'яті, що було зумовлено ситуативністю та фрагментарністю політики національної пам'яті в Україні.

Оскільки національна пам'ять та ідентичність, як і держава та суспільство, перебувають у постійних циклічних процесах будівництва, реконструкції та деконструкції,¹ саме своєчасна та ґрунтовна реакція держави та громадянського суспільства на ці процеси та зумовлені ними зовнішні й внутрішні загрози, визначає спроможність національної спільноти до консолідації та інформаційного спротиву, а також збереження історичної спадкоємності та національної ідентичності.

Так, наприклад, повномасштабне вторгнення рф зумовило можливість переосмислення історії боротьби України за незалежність у ХХ столітті та Другої Світової війни крізь призму порівняння методів та наповнення інформаційно-психологічних операцій ворога, а також його заяв, що лунають у процесі спроб дипломатичного врегулювання російсько-української війни. Це переосмислення можливе завдяки практично ідентичним методам завоювання та насильницької асиміляції, які використовує рф: як і національно-визвольний рух у часи Другої Світової Війни – борці за незалежність України у ХХ столітті, так сучасні учасники російсько-української війни та український народ іменуються «зрадниками» і «нацистами», а правомірність відстоювання незалежності заперечується з мотивів «спільного історичного (братнього) минулого», що обґрунтовується результатами історичної міфотворчості.

Тривала підготовка рф до анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей

¹ Yang G. China's National Memory Laws and the War on Storytelling / Australian Institute of International Affairs. 03 May 2023. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/chinas-national-memory-laws-and-the-war-on-storytelling/>.

та повномасштабного вторгнення, шляхом агресивного впливу у сферах культури, науки та національної пам'яті, що виражалось у сприянні глорифікації певних подій або ж постатей та спотворенні історичних фактів щодо характеру взаємовідносин між імперією та поневоленими народами, а також біографій та оцінки діяльності знакових фігур національно-визвольної боротьби, зробило очевидною необхідність підвищення інституційної спроможності та пріоритетності політики національної пам'яті та віднесення її до сфери національної безпеки.

Недаремно дедалі частіше у науці використовуються поняття «війни пам'яті»² або ж «битви за минуле»³, якими і супроводжується зараз російсько-українська війна, однак які не визначаються на належному рівні, як на міжнародному, так і на національному рівні, як елементи (методи) ведення війни та як невід'ємні та пріоритетні складові розвитку в усіх сферах життя суспільства та держави.

Це призводить до недостатності уваги питанню вдосконалення системи публічного управління у сфері політики національної пам'яті, що у свою чергу має наслідком те, що ця система виявилася неготовою до сучасних викликів, зокрема коли у містах, які одними з перших зіткнулися з окупаційною армією, розпочалися стихійні процеси демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків – зокрема самі громадяни або ж військові усували з публічного простору пам'ятники та пам'ятні знаки, до прикладу, у Харкові, Чернігові, Миколаєві та інших містах.

Аналогічним чином відбувається процес меморіалізації сьогодишньої війни – система публічного управління не відіграє ключову роль у ньому, що призводить до подекуди хаотичних рішень та процесів у цьому напрямку.

Виходячи з набутого внаслідок російсько-української війни досвіду «війн пам'яті» та проблем, які породила військова агресія в питаннях публічного управління у сфері національної пам'яті, в умовах післявоєнного відновлення необхідні якісні зміни до застосованих раніше підходів та визначення іншого рівня пріоритетності, що у свою чергу зумовлює актуальність заявленої теми.

1. Передумови та сучасний стан проблеми

Російська військова агресія 2014 року будувалась, серед іншого, на історичних міфах та публічно розповсюджуваних на їх ґрунті «історичних паралелях», які мали укорінити у суспільній свідомості «підставність» територіальних претензій РФ, та нелегітимність і

² Ковальська-Павелко І. «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2022. № 3(35). URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/2120305>.

³ Шаповал Ю. Політика пам'яті в сучасній Україні. [Електронний ресурс] / Юрій Шаповал. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1230112797>

безпідставність боротьби українців за незалежність та окремі адміністративно-територіальні одиниці.

Цьому передував довгий підготовчий процес, який з новою силою розпочався майже одразу після відновлення незалежності України або ж, варто зауважити, навіть не припинявся взагалі.

Яскравим прикладом цього є, зокрема заперечення росією факту Голодомору-геноциду 1932-1933 років⁴, фальсифікація історичних даних про учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, глорифікація радянської окупації і боротьби з націоналістичним підпіллям та дисидентських рухом⁵, політичні зусилля щодо витіснення з суспільного та освітнього простору української мови⁶, тощо.

Вплив рф мав також місце, шляхом сприяння закріпленню в офіційних нормативно-правових та локальних нормативних документах історичних міфів. Яскравим прикладом цього є зазначення Кабінетом Міністрів України у Списку історично населених місць України, затв. Постановою від 26 липня 2001 року № 878⁷ 1794 рік – роком заснування міста Одеси, а 02 вересня 1794 року Днем міста у Статуті міста Одеси, затвердженому Рішенням Одеської міської ради від 25 серпня 2011 року № 1240-VI⁸.

Окремим напрямком такої агресії було топонімічне та монументальне маркування територій Півдня та Сходу України.

Зазвичай пам'ятники російсько-імперським діячам (напр. Воронцову в Бердянську⁹ або ж Олександру II¹⁰ чи Суворову в Одесі¹¹) з'являлися

⁴ Медведєв вважає, що називати Голодомор 30-х геноцидом українців «цінічно і аморально».
https://web.archive.org/web/20131109145804/http://www.newsru.ua/ukraine/14nov2008/otce_s_kazav.html

⁵ МЗС Росії продовжує «викривати ОУН-УПА» на догоду проросійським силам в Україні». 25.06.2008. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1145325.html>

⁶ Путін нагородив Ківалова і Колесніченка. 19.02.2013. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/19/6983850/>.

⁷ Список історично населених місць України (міста і селища міського типу). Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-п#Text>

⁸ Про затвердження Статуту територіальної громади міста Одеси. 25.08.2011. № 1240-VI. Рішення. Одеська міська рада. URL: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/36244/>

⁹ Пам'ятник графу Воронцову – фоторепортаж. 17.09.2010. Бердянськ24. URL: https://www.brd24.com/news/pamjatnik_grafu_voroncovu_fotoreportazh.html

¹⁰ В Одесі відкрили меморіали Олександру II-му та Героям Соцпраці. ФОТО. 03.09.2012. Видання «Історична правда». URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/50446cb0652c4/>

¹¹ В Одесі відкрили пам'ятник Суворову: подивитись на монумент прийшло близько тисячі людей. 29.09.2012. Dumskaya.net. URL: <https://dumskaya.net/news/v-nachale-odesskogo-poselka-kotovskogo-otkryli-p-021967/ua/>

або ж, ініціювалися (папр. Катерині II в Сімферополі¹² та Дніпрі¹³) з боку проросійськи налаштованої громадськості або ж політичних сил.

Автором досліджено публічно-управлінський аспект встановлення та демонтажу пам'ятника Катерині II в Одесі¹⁴ та визначено, що зокрема після 2004 року, коли внаслідок «Помаранчевої революції» росія суттєво втратила в Україні свій вплив, одним з елементів монументального маркування території став і пам'ятник Катерині II, яка відіграла вкрай негативну роль в історії України.

Прикладом такого впливу РФ є встановлення 27.10.2007р. в Одесі пам'ятника Катерині II, частково відтвореного за зразком аналогічного пам'ятника, який було відкрито адміністрацією Російської імперії 06.05.1900р.¹⁵ Варто також відзначити, що після відновлення незалежності України проросійські налаштовані політики ініціювали відновлення пам'ятника: за таке рішення навіть проголосувала Одеська міська рада¹⁶. Однак процес призупинив тодішній президент України¹⁷.

До цього питання місцева влада повернулася у 2004 році і у ЗМІ та офіційних рішеннях використовувалася не автентична назва «Катерині II», а назва, яка мала глибший підтекст – «Засновникам Одеси» (наприклад у рішенні міської ради від 04.07.2007р. за № 1401-V «Про комплексну реставрацію та благоустрій Катерининської площі м. Одеси з відтворенням її історичного вигляду»¹⁸).

Для закладення монументу на підставі рішення міської ради № 97-V від 27.06.2006р. та Наказу Державної служби з питань національної культурної спадщини Міністерства культури і туризму України (далі по тексту – Державна служба) від 17.04.2007р. № 9 і Дозволу № 9/24 від

¹² У Криму хочуть монумент Катерині II. 29.04.2011. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/04/110429_kateryna_monument_hk

¹³ У Дніпропетровську пропонують відновити пам'ятник Катерині II. 23.04.2012. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/u-dnipropetrovsku-proponuiut-vidnovyty-pamiatnyk-kateryni-ii/>

¹⁴ Карташов А.Г. Встановлення та демонтаж пам'ятника Катерині II в Одесі: публічно-управлінський аспект. International scientific conference Theoretical foundations of Law, public management and practice of their application. December 25-26, 2024. ISMA University of Applied Sciences. Riga, Latvia. p. 216-221. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-51>

¹⁵ Протокол засідання комісії з питання зняття пам'ятника Єкатеріне II без пошкодження від 20 квітня 1917 року. Державний архів Одеської області, Ф. 3839, ОП 1, СПР 14, арк. 18.

¹⁶ Про затвердження заходів з відродження історичного вигляду м. Одеси. Рішення Виконавчого комітету Одеської міської ради народних депутатів від 02.06.1995р. № 205. Департамент архівної справи та діловодства Одеської міської ради. Фонд 151, опис 8, справа 3874.

¹⁷ Гончарук Г.І. Президент і Одеса (1994-2001) – видання перше. – Одеса: Астропринт, 2001. – стор. 36-37.

¹⁸ Про комплексну реставрацію та благоустрій Катерининської площі м. Одеси з відтворенням її історичного вигляду. Рішення Одеської міської ради від 04.07.2007р. № 1401-V. URL: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/8591/>

18.04.2007р. цієї служби споруду «потьомкінців» перенесли на Митну площу.

Тодішній Президент України Віктор Ющенко та його політична сила виступили проти встановлення пам'ятника¹⁹, однак жодних публічно-правових рішень за цим прийнято не було, тому 27.10.2007р. відбулася святкова церемонія відкриття пам'ятника, що практично відтворювала церемонію 1900 року, апелюючи до російських імперських історичних наративів²⁰.

Водночас, згаданий вище Наказ Державної служби та виданий на його підставі дозвіл на переміщення пам'ятника «Потьомкінцям» – публічно-управлінські рішення, які по суті і давали можливість перенести один пам'ятник та встановити інший, було скасовано Рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва від 20.05.2008р. № 3/92 за позовом Асоціації козацьких товариств «Січ»²¹. На підставі цього рішення, 27.07.2017р. після десятирічних судових процесів свій вердикт винесли суди у справі № 2а-549/11: «Визнати нечинним рішення Одеської міської ради від 27.06.2006р. № 97-V та рішення Одеської міської ради від 04.07.2007р. № 1401-V в частині щодо відтворення пам'ятника «Засновникам Одеси»²².

Напротивагу поширюваному міфу Постановою Верховної Ради України від 11.02.2015р. № 184-VIII відзначено ювілей – 600 років з часу першої писемної згадки про місто Одесу (1415)²³ (мається на увазі перша писемна згадка польського історика Яна Длугоша про порт Kaczubyciow (Кочубіїв), який знаходився на місці сучасної Одеси²⁴, однак за цим жодних публічно-управлінських рішень не приймалося, тому пам'ятник перебував у публічному просторі до 28 грудня 2022 року²⁵.

На цьому прикладі можна побачити, що існуючі публічно-правові та управлінські механізми нездатні упередити появу у публічному просторі пам'ятників та пам'ятних знаків історичним постатям та подіям, які нав'язує у ході інформаційної агресії та «війни пам'яті» країна-агресор

¹⁹ НУ-НС: відкриття пам'ятника Катерині II – наруга над пам'яттю тисяч закатованих. Корреспондент.net. 25.10.2007. URL: <https://bit.ly/3BF3hk8>

²⁰ П. АРТИМИШИН. «Прощай, Катерино!». Історія скандального пам'ятника в Одесі» [Електронний ресурс] // Мультимедійна онлайн-платформа про минуле та сучасне України «Локальна історія». URL: <https://bit.ly/4gouWF5>

²¹ Постанова від 20.05.2008р. у справі № 3/92. / Окружний адміністративний суд міста Києва. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/1874042>

²² Постанова 03.04.2019р. у справі № 2а-549/11 / Верховний суд. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80930656>

²³ Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2015 році: Постанова від 14.05.2015р. № 184-VIII / Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-19#Text>

²⁴ Długosz J. Historiae Polonicae libri XII. Lipsiae, 1711. P. 367. URL: <https://bit.ly/3ZJwqTn>

²⁵ В Одесі демонтували пам'ятника Катерині II. 28.12.2022. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64111099>

за сприяння органів місцевого самоврядування, а також ефективно усувати такі об'єкти з публічного простору.

При цьому, з одночасним ігноруванням позицій господарських судів Севастополя було встановлено пам'ятник Катерині II у місті²⁶.

Отже навіть судові рішення, у тому числі, винесені в порядку забезпечення позовів, не є ефективними та дозволяють їх обходити за наявності прийнятих раніше схожих за своєю правовою природою рішень органів місцевого самоврядування або ж аналогічних рішень, прийнятих після ухвалення рішень суду, а сам судовий розгляд дозволяє зберігати у публічному просторі незаконно встановлені монументи до вирішення справи по суті, яке може тривати роками.

При цьому, час перебування у публічному просторі незаконно встановлених монументів, дозволяє їм виконати закладену функцію – формування суспільної свідомості стосовно певного діяча чи події на протигагу науково-доведеним фактам чи спростованим міфам, що певним чином «легітимізує» їх існування у публічному просторі на момент винесення рішення суду та вже не сприймається суспільством, як щось неприйнятне та провокує суспільну дискусію не навколо питання «коли має бути демонтовано незаконно-встановлений або ж неприйнятний монумент?», а «чи взагалі такий монумент має бути демонтовано», що яскраво демонструє перебіг подій з пам'ятником Катерині II в Одесі²⁷.

Водночас, досягши успіху в маркуванні території України пам'ятниками російсько-імперської доби, рф почала апелювати вже до спільності та «братності» історії росії та України через культурних діячів – постатей радянської та пострадянської доби, які або ж були російськими або ж досягли успіху саме у росії – напр. Володимирі Висоцькому в Одесі²⁸, Харкові²⁹, Мелітополі³⁰, у Києві³¹, Ісааку Бабелю в Одесі³², або ж до пантеону героїв міфологічного конструкту «Великої

²⁶ У Севастополі відкрили пам'ятник Катерині II. 15.06.2008. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/123357-u-sevastopoli-vidkrili-pamyatnik-katerini-ii-foto.html>

²⁷ Як має бути вирішена доля пам'ятника «Засновникам Одеси», розташованого на Катерининській площі у м. Одесі? Одеська міська рада. URL: <https://citizen.omr.gov.ua/discussion/2022-14/>.

²⁸ В Одесі з'явився пам'ятник Висоцькому. 29.09.2012. Dumskaya.net. URL: <https://dumskaya.net/news/v-odesse-poyavilsya-pamyatnik-vysockomu-foto-021973/ua/>

²⁹ У Харкові відкрили пам'ятник Володимирі Висоцькому. 21.08.2013. Харківська міська рада. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/u-harkovi-vidkrili-pam-yatnik-volodimiru-visotskomu-20639.html>

³⁰ Пам'ятники Мелітопольщини. Мелітопольська міська рада. URL: <https://tourism.mlt.gov.ua/index.php/o-melitopole/dostoprimechatelnosti>.

³¹ У Києві поставлять пам'ятник Висоцькому. 25.01.2008. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/91801-u-kiievi-postavlyat-pamyatnik-visotskomu.html>

³² В Одесі відкрили пам'ятник Ісааку Бабелю. 04.09.2011. Кореспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/events/1257806-v-odesi-vidkrili-pamyatnik-pismenniku-isaaku-babelyu>

Вітчизняної Війни» – Олександра Маринеско в Одесі³³, абстрактним «Героям Соцпраці» в Одесі³⁴, тощо.

У Запоріжжі³⁵ навіть продовжили розпочатий у росії процес глорифікації диктатора Йосипа Сталіна.

У жодному із цих випадків державою не було прийнято жодного публічно-управлінського рішення та не задіяно жодного такого механізму, незважаючи на наявність протестів серед представників громадянського суспільства, які навіть не мали нормативно-правового механізму для впливу на дані процеси.

Стосовно топонімічного маркування, особливістю цього процесу було також те, що громади, як от в Одесі, які змінювали радянські назви, часто змінювали їх на російсько-імперські, яскравим прикладом чого є Рішення Виконавчого комітету Одеської міської ради народних депутатів від 02 червня 1995 року № 204 «Про повернення деяким вулицям, провулкам, площам, паркам і скверам міста Одеси їх історичних назв», яким назви доби комуністичного тоталітарного режиму були замінені на назви доби Російської імперії³⁶.

Ситуація змінилася після відкритого російського збройного вторгнення на територію АР Крим та м. Севастополя, а також окупації окремих районів Донецької та Луганської областей, у зв'язку із прийняттям т.з. «декомунізаційного пакету» Законів³⁷, який визначив процедуру та присічні строки демонтажу забороненої символіки комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів в Україні, а також криміналізував пропаганду цих режимів³⁸: до 21.11.2015 року – повно– важення щодо перейменування вулиць та демонтажу пам'ятників мали міські селищні та сільські ради; до 21.02.2016 року – такі повноваження мали міські, селищні та сільські голови; до 21.05.2016 року – повноваження переходили до голів обласних державних адміністрацій.

³³ Про створення пам'ятника герою-підводнику Маринеско О.І. Розпорядження Одеського міського голови від 09.03.1999р. № 216-01р. Департамент архівної справи та діловодства Одеської міської ради. Фонд 151, опис 8, справа 4707.

³⁴ В Одесі відкрили меморіали Олександру II-му та Героям Соцпраці. ФОТО. 03.09.2012. Видання «Історична правда». URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/50446cb0652c4/>

³⁵ У Запоріжжі відкрили пам'ятник Сталіну і побили журналіста. 07.11.2011. ТСН. URL: <https://tsn.ua/foto/u-zaporizhzh-vidkrili-pam-yatnik-stalinu-i-pobili-zhurnalista.html>

³⁶ Про повернення деяким вулицям, провулкам, площам, паркам і скверам міста Одеси їх історичних назв. Рішення Виконавчого комітету Одеської міської ради народних депутатів від 02.06.1995р. № 204. Департамент архівної справи та діловодства Одеської міської ради.

³⁷ Рада ухвалила «декомунізаційний пакет». 09.04.2015. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150409_communizm_upa_vc

³⁸ Кримінальний кодекс України. Закон України. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Прикладом реалізації цього пакету законів були Розпорядження Голови Одеської обласної державної адміністрації Міхеїла Саакашвілі від 29 березня 2016 року № 159/А-2016 «Про демонтаж пам'ятників і пам'ятних знаків комуністичного тоталітарного режиму»³⁹, 21 травня 2016 року № 303/А-2016 «Про перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області»⁴⁰ та № 305/А-2016 «Про демонтаж пам'ятників і пам'ятних знаків комуністичного тоталітарного режиму»⁴¹, якими з публічного простору було вилучено більше сотні об'єктів.

Однак, незважаючи навіть на те, що Конституційний суд України своїм рішенням від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 визнаючи Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки» конституційним, визначив його високу легітимну мету – «не допустити повернення до тоталітарного минулого, що покликане унеможливити будь-які спекуляції з використанням історичного минулого, пов'язаного з тоталітарними режимами, не допустити звеличування цих режимів, виправдання їх злочинів»⁴², що за логікою мало би наслідком посилення інституційної спроможності інституцій, невиконання даного Закону у вигляді бездіяльності або ж колективних рішень органів місцевого самоврядування не мало для порушників жодних юридичних наслідків у вигляді притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Яскравим прикладом цього є ситуація з поверненням перейменованих назв, що містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

Такий випадок мав місце у місті Харкові, де Харківська міська рада тричі повертала на мапу міста проспект Маршала Жукова і тричі таке

³⁹ Про демонтаж пам'ятників і пам'ятних знаків комуністичному тоталітарному режиму. Розпорядження від 29.03.2016р. № 159/А-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ІПС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OD160146>

⁴⁰ Про перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області. Розпорядження від 21.05.2016р. № 303/А-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ІПС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OD160220>

⁴¹ Про демонтаж пам'ятників і пам'ятних знаків комуністичному тоталітарному режиму. Розпорядження від 21.05.2016р. № 305/А-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ІПС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/OD160221?an=1>

⁴² Рішення Конституційного суду України у справі No 1-24/2018(1919/17) за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 16 липня 2019 року No 9-р/2019. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>

перейменування скасовувалось судом⁴³⁴⁴⁴⁵. Незважаючи на визнання судами протиправними та скасування рішень міської ради про повернення назви «Маршала Жукова» та навіть відкриття кримінального провадження⁴⁶

Також прикладом цього є рішення Одеської міської ради від 26 квітня 2017 року про повернення перейменованих Головою Одеської обласної державної адміністрації вулиць, що містили символіку комуністичного тоталітарного режиму⁴⁷.

Незважаючи на розпочате обласною прокуратурою⁴⁸ та Управлінням Служби безпеки України в Одеській області кримінальне провадження⁴⁹ інформація про притягнення Одеського міського голови чи депутатів Одеської міської ради до відповідальності відсутня.

Аналогічним чином не було притягнуто Одеського міського голову до жодної відповідальності у зв'язку із незаконним прийняттям Розпоряджень про повернення вулиці Інглесі та проспекту Небесної Сотні в Одесі назв, що містять символіку комуністичного тоталітарного режиму – 25-ї Чапаєвської дивізії та Маршала Жукова відповідно, незважаючи на скасування обох таких розпоряджень Одеським окружним адміністративним судом⁵⁰.

Водночас варто відмітити особливості політико-правового вирішення цього питання судом. Так, вже 28 квітня 2017 року, тобто через два дні після ухвалення рішення міською радою, Рішенням

⁴³ Постанова 02.12.2021р. у справі № 520/5001/11 / Другий апеляційний адміністративний суд. ЄДПРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101771079>.

⁴⁴ Постанова 15.02.2021р. у справі № 520/2832/2020 / Другий апеляційний адміністративний суд. ЄДПРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95137347>.

⁴⁵ Постанова 08.11.2019р. у справі № 520/6394/19 / Другий апеляційний адміністративний суд. ЄДПРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85611976>.

⁴⁶ За фактом звернення депутата Харківської міської ради слідчі відкрили кримінальне провадження. 20.06.2019. Головне Управління Національної поліції в Харківській області. URL: <https://hk.npu.gov.ua/news/za-faktom-zvernennya-deputata-kharkivskoi-miskoi-radi-slidchi-vidkrili-kriminalne-provadhennya>

⁴⁷ Одеська міська рада скасувала декомунізацію вулиць, проведену Саакашвілі. Українська правда. 26 квітня 2017 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/04/26/7142361/>

⁴⁸ Прокуратура: розпочато кримінальне провадження за фактом прийняття Одеською міською радою рішення щодо перейменування вулиць. Одеська обласна прокуратура. 27 квітня 2017 року. URL: https://od.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=206791&fp=490

⁴⁹ Начальник Управління СБУ в Одеській області С. Батраков звернувся до міського голови Одеси з вимогою скасувати провокаційне рішення Одеської міськради щодо змін назв вулиць і провулків. 27 квітня 2017 року. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1862124474044076>

⁵⁰ Рішення 25.08.2021р. у справі № 420/11033/20 / Одеський окружний адміністративний суд. ЄДПРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99324739>.

Приморського районного суду міста Одеси у справі № 522/7998/17⁵¹ задоволено позовні вимоги громадської організації про його скасування.

Даний випадок є унікальним, оскільки як вже було вказано вище – тривалість судових спорів стосовно об'єктів топонімії або ж пам'ятників та пам'ятних знаків чи історичних дат може тривати роками, водночас у даному конкретному випадку реакція суду, а саме підготовче провадження, судовий розгляд та винесення рішення відбулося упродовж 2-х днів.

Внаслідок цього рішення, Одеська міська рада не змогла реалізувати прийняте рішення до його скасування судом та внести відповідні відомості до Словника вулиць населених пунктів та вулиць поіменованих об'єктів (складової Державного реєстру речових прав на нерухоме майно) з однієї сторони, а з іншої залишило в силі наслідки Розпорядження Голови Одеської обласної державної адміністрації Міхеїла Саакашвілі від 21 травня 2016 року № 303/А-2016 «Про перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області»⁵².

Водночас недоліки правового регулювання та правозастосування, оцінки та ефективності ухвалених у процесі декомунізації управлінських рішень не призвели до їх врахування у законотворчому процесі.

Навпаки, повномасштабне вторгнення запустило стихійні процеси демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків у різних куточках країни, а система публічного управління політикою національної пам'яті виявилася неготовою до такої реакції суспільства – реакція самої системи запізнилою: лише через два місяці після початку повномасштабного вторгнення Міністерство культури та інформаційної політики, а також Український інститут національної пам'яті видали спільну позицію (рекомендації) щодо пам'ятних об'єктів, пов'язаних з історією та культурою Росії й СРСР⁵³, а при МКІП було створено консультативно-дорадчий орган – Експертну Раду з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму⁵⁴. Однак, ані МКІП, ані УІНП не мали чітко визначених повноважень та алгоритмів дій при введенні режиму воєнного стану, а їх рекомендації не мали обов'язкового

⁵¹ Постанова 28.04.2017р. у справі № 522/7998/17 / Приморський районний суд міста Одеси. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66284299>.

⁵² Про перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області. Розпорядження від 21.05.2016р. № 303/А-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ІПС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OD160220>

⁵³ Позиція МКІП та УІНП щодо пам'ятних об'єктів, пов'язаних з історією та культурою Росії й СРСР. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/pozyciya-mkip-ta-uinp-shchodo-pamyatnyh-obyektiv-povyazanyh-z-istoriyeu-ta-kulturoyu-rosiyi-y-srsr>

⁵⁴ Про Експертну раду Міністерства культури та інформаційної політики України з питань декомунізації та дерусифікації: Наказ Міністерства культури та інформаційної політики від 10.06.2022 № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0194921-22#Text>.

характеру та строків виконання, що певним чином паралізувало систему державного управління процесом деколонізації більш ніж на рік.

Прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» № 3005-IX⁵⁵ визначив присічні строки його виконання в частині очищення суспільного простору – до 27.01.2024 року це мали зробити місцеві ради, до 27.04.2024 року це мали зробити голови місцевих громад, а до 27.07.2024 року – голови обласних державних адміністрацій або особи, які здійснюють їх повноваження (голови обласних військових адміністрацій). Окреме місце відводилось таким інституціям, як Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) та МКІП, які мали до 27.07.2023р. переглянути статус пам'ятників та пам'ятних знаків, які є об'єктами культурної спадщини та прийняти рішення про виключення його з Державного реєстру нерухомих пам'яток України або ж про незанесення його до реєстру.

У свою чергу, при УІНП, згідно положень абзацу другого частини другої статті шостої Закону України № 3005-IX утворювалася Експертна комісія, яка наділена дискреційними повноваженнями щодо надання фахових висновків питань реалізації норм цього Закону, а сам УІНП був наділений правом надавати офіційні роз'яснення та рекомендації.

Позитивним аспектом виконання вищенаведеного законодавства було впровадження процедури консультацій з громадськістю у питаннях перейменування об'єктів топонімії, які мали тривати не більше 30 календарних днів, які відбувалися практично на кожному етапі його виконання.

Разом із цим, практично жодне положення Закону № 3005-IX не було виконано у встановлений строк, оскільки Закон не передбачив жодних механізмів для контролю за його виконанням зі сторони обласних державних адміністрацій, Міністерства культури та інформаційної політики України (наразі – Міністерство культури та стратегічних комунікацій України) та Українським інститутом національної пам'яті, що вже зумовлює необхідність інституційних та законодавчих змін у цьому аспекті.

При цьому, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України» № 3097-IX, який врегулював публічно-управлінські питання охорони об'єктів культурної спадщини,

⁵⁵Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. Закон України від 15.06.2023 № 3005-IX. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.

які містять символіку російської імперської політики та підлягають демонтажу відповідно до Закону № 3005-IX⁵⁶.

На практиці навіть по сьогоднішній день не виконано вимоги вищеназаних законів зі сторони самих УІНП та МКСК по низці областей, що зумовлено, як стислими строками виконання закону зі сторони Міністерства та Кабінету Міністрів України в частині перегляду статусу пам'ятників та пам'ятних знаків та виключення або ж незанесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, так і інституційною неспроможністю Міністерства виконати вимоги у встановлений строк, яка полягала у незначній кількості персоналу, відсутності належно цифровізованого реєстру пам'яток та відсутності реальних механізмів впливу на бездіяльність місцевих органів охорони культурної спадщини або ж УІНП. У свою чергу і сам УІНП виявився інституційно неспроможним до вчасного надання рекомендацій на виконання вимог ч. 5 ст. 13 Закону України «Про охорону культурної спадщини»⁵⁷ через аналогічні проблеми. Цьому сприяло також і прийняття КМУ Постанови № 1410 від 29.12.2023р., якою було зменшено граничну чисельність державних службовців у даних відомствах⁵⁸.

На додачу до цього, законодавство не передбачало реальних механізмів впливу науковців або ж громадськості на прискорення даного процесу, оскільки нагромаджувало додаткові завдання на міністерство та центральні органи виконавчої влади без будь-яких важелів впливу чи контролю зі сторони громадського суспільства.

Внаслідок цього, знову ж таки в Одесі, це призвело до надмірної політизації даного процесу, спотворенню Одеським міським головою змісту та підстав прийняття деколонізаційного законодавства та підстав усунення певних об'єктів з публічного простору⁵⁹, що в інформаційному плані було знову використано рф.

Досліджуючи питання інституційної спроможності у тій чи іншій сфері публічного управління, важливо, на думку автора, максимально розширити визначення поняття «інституційної спроможності», що надасть змогу відповідно розширити об'єкт дослідження та дослідити більший обсяг аспектів політики національної пам'яті, не обмежуючись

⁵⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Закон України від 03.05.2023 № 3097-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3097-20#Text>

⁵⁷ Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14/ed20241115#Text>

⁵⁸ Деякі питання скорочення чисельності працівників органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 № 1410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-2023-п#Text>

⁵⁹ Мер Одеси про долю культурної спадщини міста. Відео. 01.08.2024. Одеська міська рада. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/238598>

тими чи іншими її складовими, що у свою чергу, забезпечить повноту проведеного дослідження.

Враховуючи напрацювання О. Рось⁶⁰, Н. Колісніченко та М. Войновського⁶¹, О. Баштанника⁶² виходячи з дослідженої проблематики можна визначити поняття «інституційної спроможності у сфері реалізації політики національної пам'яті», як офіційно затверджену, закріплену у своєму суспільному статусі, яка базується на певних нормах і правилах життєдіяльності й поведінки суб'єктів, практичному досвіді та аналітичному підґрунті, здатність інституцій (систем і структур) виконувати свої функції через забезпечення належного рівня процесів, організації та ресурсів, моделювання поведінки суб'єктів у сфері реалізації політики національної пам'яті, а також ефективно реагувати на актуальні виклики і загрози, забезпечувати сталість реалізації політики при взаємодії з іншими інституціями та інститутами громадянського суспільства.

Варто зауважити, що ще у Стратегії реформування державного управління на 2022-2025 роки, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 831-р⁶³ було визначено, що Україна продовжуватиме, зокрема, законодавчі та інституційні реформи, необхідні для ефективної реалізації Угоди про асоціацію, а розв'язання проблем у сфері державного стратегічного планування, зокрема проблем, пов'язаних з підготовкою і виконанням загальнодержавних програм та державних цільових програм, можливе шляхом розроблення і прийняття відповідного закону, посилення інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади та розвитку компетенцій державних службовців у цій сфері.

Водночас одним з результатів реформи державного управління до 2025 року є розбудова ефективних і підзвітних громадянам державних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави, а забезпечення інституційної спроможності для комунікації в рамках реформи державного управління

⁶⁰ Рось О. Поняття та сутність нормативно– правового забезпечення інституційної спроможності представницьких органів місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 18. С. 97–100. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.18.97

⁶¹ Колісніченко Н., Войновський М. Інституційна та інституціональна спроможність місцевого самоврядування: сутність понять та особливості визначення. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2015. Вип. 16. С. 296–309. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15>

⁶² О.В. Баштанник. Інституціональна/інституційна спроможність інститутів політичної системи як аналітична категорія та функціональний аспект публічного управління. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2023р., № 2 (80). с. 83-88. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15>

⁶³ Деякі питання реформування державного управління України. Розпорядження від 21.07.2021р. № 831-р. Кабінет Міністрів України. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p#Text>

було визначено елементом ефективного урядування в рамках орієнтовного переліку комунікаційних заходів.

Незважаючи на це, варто визнати, що в системі публічного управління у сфері реалізації державної політики національної пам'яті не розбудовано ефективної системи управління, інституційно-спроможних органів управління та не забезпечено сталості політики пам'яті, вона залишилася неефективною, фрагментарною та неперіоритетною, попри всю очевидність її важливості при реалізації виконання статті 11 Конституції України та протидії країні-агресору в інформаційній і гуманітарній сферах.

Зумовлено це, зокрема, і тим, що в Україні немає сталої традиції публічного управління у сфері реалізації політики національної пам'яті, оскільки до 2006 року, а саме до прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 05 липня 2006 року № 927 «Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті»⁶⁴ та Закону України № 376-V «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні»⁶⁵ в Україні не існувало спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу, спеціалізованого архіву або ж та науково-дослідної установи з проблем відновлення та збереження національної пам'яті.

Однак навіть після утворення Українського інституту національної пам'яті, зміна політичного режиму зумовила прийняття Указу Президента України Віктора Януковича від 09 грудня 2010 року № 1086/2010⁶⁶, яким Український інститут національної пам'яті з центрального органу виконавчої влади перетворено у науково-дослідну бюджетну установу при Кабінеті Міністрів України, чим понижено його статус⁶⁷, що поставило під загрозу навіть здійснені ним напрацювання.

Проте, знову ж таки, Революція Гідності та відкрита російсько-українська війна, яка почалась з анексії АР Крим та м. Севастополя повернули інтерес держави до важливості політики національної пам'яті, 12 листопада 2014 року Кабінет Міністрів України прийняв

⁶⁴ Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті. Постанова Кабінету Міністрів України від 05 липня 2006 року № 927. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-p#Text>

⁶⁵ Про Голодомор 1932-1933 років в Україні. Закон України від 28.11.2006 № 376-V. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>

⁶⁶ Питання Українського інституту національної пам'яті: Указ Президента України від 09.12.2010р. № 1086/2010. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2010#Text>

⁶⁷ Карташов А.Г. Публічно-управлінські тенденції вшанування жертв Голодомору-геноциду 1932-1933 років в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. № 35. с. 147-157. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/35-2023/37.pdf>

Постанову за № 684 «Деякі питання Українського інституту національної пам'яті», яким УІНП зі статусу науково-дослідної установи підвищено до статусу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу.

Серед іншого, одним з основних завдань Інституту було визначено здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917-1921 років, воєн, жертв Голодомору 1932-1933 років, масового голоду 1921-1923, 1946-1947 років та політичних репресій, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях⁶⁸.

У подальшому роль Українського інституту національної пам'яті було посилено через прийняття 09 квітня 2015 року т.з. «декомунізаційного пакету законів» – Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність у XX столітті» № 314-VIII⁶⁹, Закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» № 315-VIII⁷⁰, Закону України «Про доступ до архівів органів репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» № 316-VIII⁷¹, Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки» № 317-VIII⁷², у зв'язку із тим, що виконання даних законів безпосередньо або покладалась на дану інституцію або ж не могла відбуватися без його рекомендацій.

Існування чітких строків виконання законодавства та обсягів фінансування цієї інституції дало поштовх для впровадження нових та систематизацію наявних напрацювань у сфері політики пам'яті.

Зокрема, Український інститут національної пам'яті запровадив якісно нові інтерактивні підходи та методи донесення інформації про

⁶⁸ Деякі питання Українського інституту національної пам'яті». Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2014р. № 684. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-p/ed20141112#Text>

⁶⁹ Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у XX столітті. Закон України від 09.04.2015 № 314-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>.

⁷⁰ Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років. Закон України від 09.04.2015 № 315-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>.

⁷¹ Про доступ до архівів органів репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років. Закон України від 09.04.2015 № 316-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>.

⁷² Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки» № 317-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

недостатньо відомі широкому загалу способи, зокрема через настільні ігри^{73,74,75}, мобільні додатки та аудіо-альбоми⁷⁶, систематизував наявні дослідження щодо подій Української революції 1917-1921 років⁷⁷, Українську повстанську армію^{78,79}, інших борців за незалежність у XX столітті⁸⁰, документування спогадів учасників Революції Гідності⁸¹ та утворення Музею Революції Гідності⁸², Голодомор 1932-1933 років⁸³, Другу Світову війну⁸⁴, політику декомунізації⁸⁵. Крім того, Інститут започаткував процес систематизації електронних видань⁸⁶ та методичних матеріалів для освітнього процесу⁸⁷ та взаємодію з провідними історичними виданнями – «Історичною правдою»⁸⁸ та ін.

Інститут мав лідерство у процесах політики пам'яті, зокрема започаткував дискусії щодо поглиблення процесу очищення публічного

⁷³ Настільна гра «Українська революція 1917-1921». 01.12.2017. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/navchalni-igry/nastilna-gra-ukrayinska-revoluciya-1917-1921>

⁷⁴ Настільна гра «УПА – відповідь нескореного народу». Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/ebook/nastilna-gra-upa-vidpovid-neskorenogo-narodu>

⁷⁵ Карткова гра «100 облич Української Революції». 22.01.2017. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/navchalni-igry/kartkova-gra-100-oblych-ukrayinskoyi-revoluciyi>

⁷⁶ Інститут презентував проекти до 100-річчя Соборності. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/institut-prezentuvav-proekti-do-100-richchya-sobornosti>

⁷⁷ 100 облич Української революції. Український інститут національної пам'яті. URL: https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/100_oblich_0.pdf

⁷⁸ В. В'ятрович, Р. Забілий, І. Дерев'яний, П. Содоль. Українська повстанська армія. Історія нескорених. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/upa-armiya-neskorenyh.pdf>

⁷⁹ Інфографіка про УПА. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/infografika-pro-upa>

⁸⁰ Люди свободи. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/lyudi-svobodi>

⁸¹ Майдан: усна історія. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/maidan-usna-istoriya>

⁸² Музей Майдану. Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. URL: <http://www.maidanmuseum.org/uk>

⁸³ Пам'ять про Голодомор 1932-1933 років. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/pamyat-pro-golodomor-1932-1933>

⁸⁴ Українська Друга Світова 1939-1945. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://ww2.uinp.gov.ua>

⁸⁵ Декомунізація. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/dekomunizatsiya-0>

⁸⁶ Електронні видання. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/ebooks>

⁸⁷ Методичні матеріали. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/methodic-materials>

⁸⁸ УІНП та «Історична правда» випустили документальний цикл про політв'язнів. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-ta-istorychna-pravda-vypustily-dokumentalnyy-tykl-pro-politv'yazniv>

простору та започаткування процесу деконструкції імперської спадщини⁸⁹, брав участь у публічній комунікації та судових процесах, пов'язаних з протидією політиці декомунізації⁹⁰.

Проте, без реальних важелів впливу на суб'єктів правозастосування в питанні бездіяльності у сфері політики пам'яті, як от нездійснення у встановлений строк перейменування вулиць, демонтажу пам'ятників чи ігноруванні обов'язку проводити наукові дослідження чи заходи з меморіалізації чи відзначення пам'ятних чи святкових дат або їх коректної інтерпретації, відсутність належної координації з Інститутом зі сторони міністерств та інших центральних органів виконавчої влади призвело до декларативності більшості положень законодавства у сфері національної пам'яті.

Більше того, починаючи з грудня 2019 року, внаслідок зміни керівництва Інституту⁹¹ незважаючи на достатньо однозначні положення законодавства, однак за відсутності стратегії політики пам'яті, вона була сутнісно змінена, зокрема, в частині погляду на Другу світову війну та учасників боротьби за незалежність України у XX столітті.

Зокрема саме хитка та непослідовна позиція інституту неодноразово ставала причиною виникнення суспільної напруги та оцінки рішень органів влади вже під час повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Так, незважаючи на попередні позиції Інституту стосовно усунення з публічного простору осіб з пантеону «Великої Вітчизняної Війни»⁹², Інститут надав два протилежних висновки щодо його постаті – перший про необхідність його демонтажу з огляду на Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки»⁹³, інший пізніше озвучувався экс-головою Інституту вже про те, що

⁸⁹ Історики запропонували шляхи деконструкції імперської спадщини. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/istoriki-zaproponuvali-shlyakhi-dekonstruktsii-imperskoi-spadshchini>

⁹⁰ Коментар УІНП щодо рішення суду у справі про символіку дивізії військ СС «Галичина» Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/komentar-uinp-shchodo-rishennya-sudu-u-spravi-pro-symvoliku-dyviziyi-viysk-ss-galychyna>

⁹¹ Про призначення Дробовича А.Е. Головою Українського інституту національної пам'яті. Розпорядження від 11.12.2019р. № 1245-р. Кабінет Міністрів України. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2019-p#Text>

⁹² Список осіб, які підпадають під закон про декомунізацію. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/publication/spisok-osib-yaki-pidpadayut-pid-zakon-pro-dekomunizatsiyu>

⁹³ Пан Антон Дробович просить довести, що пам'ятники Сидору Ковпаку мають бути демонтовані. Декомунізація.Україна. 13.01.2025. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1ADWmgTLhK/>

об'єкти на честь даної особи не містять символіки російської імперської політики⁹⁴.

Бурхливу реакцію громадськості також викликали висновки консультативно-дорадчого органу – Експертної комісії при УІНП стосовно окремих осіб, об'єкти на честь яких раніше вже визнавалися обласними військовими адміністраціями або ж міжрегіональними офісами Інституту такими, що містять обмеження, передбачені Законом України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» № 3005-IX – наприклад щодо Костянтина Паустовського⁹⁵ та Володимира Короленка⁹⁶.

Вказане викликано непрозорою процедурою обговорення та ухвалення рішень даною інституцією – відсутністю чітких термінів та етапів розгляду того чи іншого питання, а також наділення цього органу широкими дискреційними повноваженнями, а також і самого УІНП, рекомендації та висновки яких часто суперечать змісту самого Закону № 3005-IX та приймаються непрозоро і непублічно – без надання можливості зрозуміти чи опрацьовано комісією усі історичні факти щодо певної історичної події або ж публіцистичний доробок того чи іншого діяча та без можливості надання відповідної інформації комісії зі сторони громадськості, попри декларативні норми, до прикладу, самого Положення про комісію, затвердженого Наказом МКІП від 25.07.2023р. за № 399⁹⁷. При цьому вагелів впливу громадськості або ж самого МКІП у разі видання узагальнень, висновків чи рекомендацій, які не відповідають вимогам «декомунізаційного пакету Законів» або ж Закону № 3005-IX, чинне законодавство не містить. Також декларативними виглядають самі положення статті сьомої Закону № 3005-IX щодо відповідальності за його невиконання, а також поширення символіки російської імперської політики, оскільки такі дії чи бездіяльність не тягнуть за собою настання адміністративної чи кримінальної відповідальності.

⁹⁴ Антон Дробович про 5 років на посаді голови Українського інституту національної пам'яті. 07.01.2025. Суспільне Культура. URL: <https://suspilne.media/culture/914605-vdalosa-zberegiti-stalist-institucii-anton-drobovic-pro-5-rokiv-na-posadi-golovi-ukrainskogo-institutu-nacpamati/>

⁹⁵ Про перейменування об'єктів топонімів у населених пунктах Одеської області. 26.07.2024. Розпорядження № 694/A-2024. Одеська обласна державна адміністрація. URL: https://odaold.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/2_5278517521203354761_240730_144622.pdf

⁹⁶ Г. Титаренко. «Была бы жива Россия» або про Короленка як малороса. 10.06.2023. Полтавський офіс Українського інституту національної пам'яті. Інтернет-видання «Полтавщина». URL: <https://poltava.to/project/7793/>.

⁹⁷ Про затвердження Положення про Експертну комісію Українського інституту національної пам'яті з питань реалізації норм Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімів»: Наказ Міністерства культури та інформаційної політики від 25.07.2023 № 399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-23#Text>

Наразі такими, що потребують посилення і вдосконалення виглядають позиції Верховної Ради України в публічному управлінні політикою деколонізації, як складової політики національної пам'яті.

Так, Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, як головний комітет у питанні реалізації законодавства про декомунізацію, деколонізацію та охорону об'єктів культурної спадщини проводив низку засідань щодо міста Полтави, де гостро стояло питання усунення з публічного простору низки об'єктів, що містять символіку російської імперської політики, зокрема пам'ятники російському царю Петру I, Олексію Келіну, Монументу Слави та реорганізації експозиції «Музею Полтавської битви». Лише після останнього візиту 31 жовтня 2024 року Комітетом надано рекомендації Полтавській обласній військовій адміністрації та Полтавській міській раді щодо очищення суспільного простору⁹⁸, які частково виконані лише в кінці лютого 2025 року⁹⁹ Аналогічним чином невиконаними залишались рекомендації згаданої вище Експертної Ради Міністерства культури та інформаційної політики з питань декомунізації та дерусифікації¹⁰⁰.

Наразі видається, що по-суті рекомендації Комітету та Експертної Ради мають фактично однакову – рекомендаційну юридичну силу, хоча виходячи зі статусу консультативно-дорадчого органу Міністерства та парламентського комітету, рішення останнього повинні мати вищу юридичну силу та обов'язковість окреслену законодавчо.

Справедливо буде зауважити, що сам процес демонтажу пам'ятників імперським діячам та подіям у Полтаві виявив неефективність не тільки існуючих публічно-управлінських інструментів парламентського комітету, а й згадану вище інституційну неспроможність Міністерства, оскільки лише 31 січня 2025 року Міністерством видано Наказ № 52 «Про визнання такими, що не підлягають занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, об'єктів культурної спадщини», тобто після більше ніж чотирьох місяців з дня відповідного Подання

⁹⁸ Рекомендації Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики за результатами розгляду питання «Стан реалізації законодавства про деколонізацію (в частині пам'яток культурної спадщини) та перегляд реєстрів нерухомих культурної спадщини, що містять символи російської імперської політики». Рішення Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики. Протокол № 157 від 31.10.2024р. Верховна Рада України. URL: <https://i1.poltava.to/uploads/2024/11/04/67287d279e096.pdf>.

⁹⁹ У Полтаві демонтували пам'ятник Петру 1. 25.02.2025. Міністерство культури та стратегічних комунікацій. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/u-poltavi-demontuvaty-pamyatnyk-petru-i/>

¹⁰⁰ Рада Мінкульту рекомендувала демонтувати пам'ятники у Полтаві, пов'язані з Російською імперією. 08.09.2022. Суспільне Полтава. URL: <https://suspilne.media/poltava/279781-rada-minkultu-rekomendovala-demontuvati-pamatniki-u-poltavi-povazani-z-rosijskou-imperieu/>.

Департаменту культури і туризму Полтавської обласної військової адміністрації¹⁰¹.

Вказане свідчить про неефективність існуючого публічно-управлінського механізму щодо пам'яток культурної спадщини, які підлягають виключенню або ж незанесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та необхідності його реформування.

Звертаючись до стратегічного планування провадження політики деколонізації в умовах повоєнного відновлення відзначаємо, що у національній програмі відновлення України¹⁰² доволі загально визначено декілька напрямків (заходів) зі сфери політики національної пам'яті, як складових відновлення України.

Це інфраструктурні заходи, такі як: «Відновлення та розвиток фізичної інфраструктури культури для популяризації національної ідентичності та культурного різноманіття (музеї, меморіали, культурні центри тощо)», «1 етап Проект «Реконструкція I черги Меморіального комплексу пам'яті жертв Голодоморів в Україні», «Будівництво Музею Революції Гідності / Музею Майдану – багатофункційного простору, до якого входять Дім свободи, дослідницький центр, Дитячий музей та простір для проведення масових публічних культурно-освітніх та комеморативних заходів», «Завершення будівництва Меморіалу Героям Небесної Сотні у Києві», «Лабіринт. Центр тоталітарного минулого», «Реконструкція приміщення Галузевого державного архіву Українського інституту національної пам'яті (1 черга)», «Створення музею російсько-української війни», «Створення Національного військового меморіального кладовища з метою вшанування та увічнення на державному рівні пам'яті загиблих», «Створення Національного Пантеону (Меморіалу українських героїв)», «Завершення другої частини проекту «Віртуальний музей російської агресії» та розвиток цифрових платформ УІНП», а також проекти (заходи), направлені на пошук цифрових та інституційних рішень з питань політики пам'яті, такі як, «Національний проект «Вивчай Україну», «Розвиток екосистеми для культури, пам'яті, спадщини та креативних індустрій з акцентом на самобутність, мистецтво, художню освіту», «Створення інтерактивних карти (онлайн-мап) пам'ятників та меморіальних дошок на честь загиблих захисників України і об'єктів культурної спадщини етнічних та релігійних спільнот України, їхня популяризація», «Цифрові трансформації в культурі – це комплексне стратегічне бачення цифровізації у культурі (наприклад, національна електронна бібліотека,

¹⁰¹ Про визнання такими, що не підлягають занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, об'єктів культурної спадщини. Наказ від 31.01.2025. № 52. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/02/nakaz.pdf>

¹⁰² Проекти Нацпрограми «Відновлення України». URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/develop-culture-and-sport-systems>

електронні послуги, електронний архів, електронне управління)» та проекти, направлені на дослідження та збереження пам'яті національних меншин та спільнот про російсько-українську війну та їх участь в ній та ін.

Знову ж таки зазначений підхід є навіть більш фрагментарним та скоріш тактичним, ніж стратегічним, ніж це було у довоєнний період до 2014 року, а запропоновані проекти та заходи, у більшості своїй, є лише продовженням вже запущених до 24.02.2022 року проєктів.

Відповідно можна констатувати, що запропонований варіант повоєнного відновлення у сфері реалізації політики національної пам'яті не ґрунтується на одинадцятирічному досвіді останньої російсько-української війни, а й не враховує її передумови та методи і засади роботи ворога, а також інституційні та економічні проблеми, які супроводжували публічне управління у сфері реалізації політики національної пам'яті протягом 1991-2025 років.

2. Пропозиції до вирішення означених проблем в умовах післявоєнного відновлення

З огляду на викладене вище, зокрема на зміст Національної програми відновлення України необхідно виокремити заходи та реформи, необхідні для ефективної протидії в інформаційній та гуманітарній сферах, зокрема у такій, що продовжаться російсько-українській «війні пам'яті».

Першочергово необхідно розробити та впровадити Стратегію публічного управління у сфері формування та реалізації політики національної пам'яті, з метою подолання фрагментарного характеру публічного управління у цій сфері та формування цілісного та сталого підходу до формування та реалізації політики пам'яті.

Це зумовлено відсутністю як до 2014 року, так і на даний час, а також у порядку денному даної стратегії, однак без якої неможливо ефективно здійснювати публічне управління та провадити відповідну політику.

Актуальним залишається питання законодавчого врегулювання питання формування публічного простору, з огляду також і на низьку активність законодавця в питаннях публічного управління у сфері реалізації політики національної пам'яті, незважаючи на виклики, пов'язані з продовженням російсько-української війни та повоєнним відновленням.

Наразі необхідно розглядати умови повоєнного відновлення в досліджуваній сфері в контексті віднесення культурної політики та політики національної пам'яті до сфери національної безпеки, з огляду на що вже на даний необхідно підтримати засадничий проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті» № 9072, який пропонує доповнити Преамбулу

Закону України «Про національну безпеку України» такою метою, як «сприяння консолідації й розвитку української нації» та упровадження в перелік принципів державної політики у сферах національної безпеки і оборони такого принципу, як «збереження культурної спадщини України та національної пам'яті українського народу як головних елементів формування його ідентичності, консолідації й розвитку української нації». Видається надважливим якнайшвидше його прийняття та впровадження у діяльності органів публічного управління, що визначить належну пріоритетність сфери реалізації політики національної пам'яті та, як наслідок, знайде відображення його положень в інших підзаконних та нормативно-правових актах в умовах післявоєнного відновлення.

Видається необхідним розглянути наявний¹⁰³, доопрацювати та прийняти з урахуванням особливостей умов повоєнного відновлення проекту Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті», який має визначити провідну роль Українського інституту національної пам'яті та Міністерства культури і стратегічних комунікацій в питаннях формування та реалізації даної політики.

Варто навіть розглянути можливість систематизації положень законодавства з питань національної пам'яті та повноважень суб'єктів публічного управління в одному нормативно-правовому акті, що можливо або ж шляхом забезпечення гармонізації законодавства через формування засадничого Закону або шляхом кодифікації існуючих нормативно-правових актів, зокрема законодавства про очищення суспільного простору та охорону культурної спадщини.

При формуванні нормативно-правової бази необхідно закріпити обов'язковість висновків Інституту в питаннях тлумачення та надання роз'яснення з питань застосування «декомунізаційного пакету Законів», законодавства про деколонізацію, а також щодо формування публічного простору та комеморативних практик з однієї сторони, а з іншої забезпечити прозорість формування та надання таких висновків з метою упередження їх неповноти та необґрунтованості.

Зміст пропонованого законодавства має передбачити ширше представництво громадськості в питаннях публічного управління у сфері формування та реалізації політики пам'яті, зокрема:

- забезпечити обов'язковість формування Громадської ради при Українському інституті національної пам'яті;
- забезпечити обов'язковість формування Експертної Ради Міністерства культури та стратегічних комунікацій України з питань декомунізації та дерусифікації;

¹⁰³ Результати обговорення законопроекту «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://bit.ly/4afuruK>.

– прописати зрозумілі та однозначні критерії добору представників громадськості до Громадської ради при Українському інституті національної пам'яті, Експертної Ради Міністерства культури та стратегічних комунікацій України з питань декомунізації та дерусифікації, Експертної комісії з питань обліку об'єктів культурної спадщини Міністерства культури та стратегічних комунікацій України та рад обласних державних адміністрацій, Експертної комісії Українського інституту національної пам'яті, порядок їх обрання та відкликання, припинення повноважень.

Водночас видається необхідним переглянути наявні механізми формування Державного реєстру нерухомих пам'яток, враховуючи практику застосування, так званого, «антипушкінського Закону», шляхом посилення ролі органів охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій та можливості оскарження їх рішень до Міністерства культури та стратегічних комунікацій, а також посилення ролі громадськості у даному механізмі, шляхом надання можливості формування та подання пам'яткоохоронної та облікової документації до таких органів з метою виключення або ж незанесення до реєстру пам'яток, які містять символіку російської імперської політики.

Окремо варто відзначити необхідність відображення у положеннях розроблюваного законодавства або ж змінах у наявних законах обов'язок участі органів місцевого самоврядування, як суб'єктів публічного управління, в реалізації політики національної пам'яті, оскільки наразі декларативними залишаються положення щодо обов'язку забезпечення наукових досліджень, направлених на дослідження боротьби за незалежність України у XX столітті або ж Голодоморів 1921-1923, 1946-1947 років, вжиття заходів, спрямованих на підвищення поінформованості суспільства та привернення уваги громадськості до історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, розроблення програм та заходів, з метою вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, поширення об'єктивної інформації в Україні та світі про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті, підтримки діяльності неурядових установ та організацій, що здійснюють дослідницьку та просвітницьку роботу з питань вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, а так само, їх увічнення, зокрема такий обов'язок повністю покладений на державу, однак не передбачений для органів місцевого самоврядування, які в результаті реалізації політики децентралізації наразі мають ширші та в умовах повоєнного відновлення будуть мати ширші можливості забезпечення реалізації політики національної пам'яті на місцевому рівні.

Обов'язковість сприяння та фінансування науково-дослідної діяльності у питаннях політики національної пам'яті відіграватиме виключно позитивну роль, як у питання успішної реалізації такої

політики, так і гармонізації відносин між державою та органами місцевого самоврядування, науковою спільнотою та громадськістю, дасть значний поштовх інтенсифікації наукових досліджень більшовистського державного терору та боротьби за незалежність України у XX столітті.

При цьому необхідно забезпечити провідну роль органів державної влади при координації у питаннях наповнення публічного топонімічного та монументального простору.

Наразі саме органи місцевого самоврядування, відповідно до положень Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» № 4865-VI¹⁰⁴ мають повноваження щодо перейменування або ж найменування об'єктів топонімії населених пунктів, а державні органи таких повноважень, окрім, як тимчасових (у разі прийняття відповідного законодавства, до прикладу, деколонізаційного), не мають).

У даному випадку з метою досягнення глибшого суспільного консенсусу щодо формування публічного простору необхідно забезпечити двоетапність вирішення даного питання – можливість участі обласних чи районних державних адміністрацій та утворених ними консультативно-дорадчих органів у процесі подання, обґрунтування та розгляду питання найменування (перейменування) об'єктів топонімії або ж встановлення пам'ятників та пам'ятних знаків.

Вказане вище важливо доповнити забезпеченням нормативним наповненням пам'яттєвого законодавства санкційними частинами.

Це зумовлено тим, що законодавство про вшанування пам'яті жертв Голодоморів в Україні та борців за незалежність України у XX столітті до цього часу містить декларативні положення про протиправність заперечення факту Голодомору-геноциду 1932-1933 років та правомірність боротьби за незалежність України у XX столітті, а також існування у публічному просторі пам'ятників та пам'ятних знаків перебування у публічному просторі назв об'єктів топоніміки населених пунктів, а також пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених особам, пов'язаним із переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті.

Пропонується доповнити Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення новими положеннями, які би передбачали відповідальність за порушення вищенаведеного законодавства, а зважаючи на те, що саме органи місцевого

¹⁰⁴ Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій. Закон України від 24.05.2012 № 4865-VI. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4865-17#Text>.

самоврядування є тою ланкою публічного управління, яка не виконує або ж відверто порушує законодавство про деколонізацію та деколонізацію, надати повноваження щодо складення протоколів про адміністративні правопорушення саме посадовим та службовим особам обласних державних (військових) адміністрацій та Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, а також ввести інститут громадських інспекторів у цьому питанні.

Зважаючи на невиконання або ж неналежне виконання Законів України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки» № 317-VIII та Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» № 3005-IX органами місцевого самоврядування пропонується доповнити Прикінцеві та Перехідні положення Закону № 3005-IX нормами, які би продовжували строки його виконання, в частині перейменування об'єктів топонімії, а також демонтажу пам'ятників і пам'ятних знаків, для голів обласних державних (військових) адміністрацій або ж осіб, що здійснюють їхні повноваження та передбачали механізм їх практичної реалізації через виконавчі органи та структурні підрозділи, а також шляхом залучення громадськості через механізм надання відповідного погодження на демонтаж у разі відсутності матеріально-технічних можливостей для самостійного демонтажу та надходження відповідного клопотання.

З огляду на такий, що вже відбувається процес формування меморіального простору в частині вшанування пам'яті полеглих Захисників і Захисниць України, учасників АТО та ООС необхідно також відобразити період російсько-української війни у засадничому законі, а також розробити нормативно-правову базу для формування не тільки Національного меморіального кладовища, а й інших форм вшанування сучасних героїв у територіальних громадах, в освітньому процесі та сферах молоді та спорту.

Варто зауважити, що навіть на сьогоднішній день залишається неврегульованим питання формування частини монументального публічного простору – відсутні необхідні положення Закону України «Про благоустрій населених пунктів»¹⁰⁵, не встановлено загального порядку, який би регулював порядок та визначав суб'єктів публічного управління, які би відповідали за встановлення та демонтаж пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених учасникам російсько-української війни, борців за незалежність України у XX столітті та жертвам політичних репресій та осіб, які внесли значний вклад у розвиток науки,

¹⁰⁵ Про благоустрій населених пунктів. Закон України від 06.09.2005 № 2807-IV. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>.

культури, освіти та інших сфер суспільного життя, історичним подіям та ювілейним датам. Відповідно відсутній й інший, окрім судового, механізм оскарження рішень, дій чи бездіяльності у даному питанні.

Розглядаючи необхідність посилення інституційної спроможності задіяних у публічному управлінні у сфері реалізації політики національної пам'яті на усіх рівнях управління суб'єктів варто розширити наявні повноваження таких суб'єктів.

Як вже наголошувалося автором у проведених дослідженнях¹⁰⁶ слушним видається інтенсифікувати надання комітетами Верховної Ради України роз'яснень з приводу як законодавства про деколонізацію, так і, наприклад, про охорону культурної спадщини або ж підсилення правового статусу таких висновків та роз'яснень з метою їх підваження їх юридичної сили. Це зумовлено тим, що у процесі деколонізації, представники країни-агресора, деякі посадові особи українських територіальних громад та представники громадськості вдаються до викривлення положень законодавства та їх довільного тлумачення із завданням репутаційних втрат Україні на міжнародній арені: до прикладу стосовно належності об'єктів, присвячених певним історичним постатям до символіки російської імперської політики, суті та процесів законодавства про деколонізацію¹⁰⁷ або статусу певних об'єктів в охоронній зоні об'єкта всесвітньої спадщини¹⁰⁸ та водночас відсутності в обласних державних (військових) адміністрацій, Українського інституту національної пам'яті та Міністерства культури та стратегічних комунікацій повноважень щодо контролю за виконанням власних рішень в порядку виконання законодавства про деколонізацію та декомунізацію.

Надання таких роз'яснень може бути результатом взаємодії з суб'єктами публічного управління з найбільш резонансних питань правозастосування, оскільки у будь-якому разі, саме Верховна Рада України є суб'єктом публічного управління, який розробляє та приймає відповідні законодавчі акти, а отже саме роз'яснення її профільних комітетів може також слугувати інструментом, який би замінив необхідність постійного внесення змін до чинного законодавства, конкуренцію редакцій законів та інших недоліків нормотворчої техніки.

¹⁰⁶ Карташов А. Місце комітетів Верховної Ради України в системі публічного управління політикою національної пам'яті. 1st International Scientific and Practical Conference "Research in Science, Technology and Economics". January 22-24, 2025. Luxembourg, Luxembourg. <https://isu-conference.com/en/archive/research-in-science-technology-and-economics/>. – с. 110-116. DOI: <https://doi.org/10.70286/isu-22.01.2025>

¹⁰⁷ Salviamo il patrimonio culturale di Odessa. 21.10.2024. Il Foglio. URL: <https://bit.ly/4hmRQg6>.

¹⁰⁸ Труханов відреагував на перейменування топонімів в Одесі: «Це «обнуляє» наше місто». 31.07.2024. Суспільне Одеса. URL: <https://bit.ly/40lkdEK>.

При цьому, така форма контрольної функції комітетів, як направлення матеріалів реагування і заслуховування звітів, доповідей та інформації державних органів та посадових осіб, що має наслідком надмірну політизацію реалізації політики національної пам'яті на рівні окремих громад, викликає необхідність або ж у відображенні в Законі України «Про комітети Верховної Ради України» обов'язку здійснення вказаних вище форм один раз на півріччя чи рік стосовно певної групи прийнятих закон або ж посилення громадського контролю за реалізацією таких форм, шляхом передбачення обов'язкового їх здійснення у випадку надходження певного масиву звернень або ж клопотання громадської ради відповідного комітету чи органу державної влади.

Окремої уваги може заслуговувати необхідність обов'язкової присутності та залученості до реалізації контрольної функції комітетів вищого керівного складу розвідувальних та контррозвідувальних безпекових органів, правоохоронних органів, представників обласних державних (військових) адміністрацій та дипломатичних представників України та посилення їх ролі у публічному управлінні у сфері реалізації політики національної пам'яті загалом.

На рівні Верховної Ради України можливо визнати обов'язковою частиною доповіді на «годині запитань до Уряду» питання політики пам'яті та охорони культурної спадщини.

Зважаючи на неналежну інституційну спроможність Міністерства культури та стратегічних комунікацій у цьому напрямку, важливо посилити міністерство наглядовими повноваженнями в питаннях формування публічного простору, шляхом надання можливості винесення приписів про негайний демонтаж пам'ятників та пам'ятних знаків у разі порушення процедури їх встановлення, а також невідповідності законодавству про деколонізацію.

При цьому можливо надати можливість делегування таких повноважень обласним державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування з одночасною можливістю перегляду їх висновків Міністерством.

Органи місцевого самоврядування, у свою чергу, повинні мати обов'язок врахування у питаннях увічнення у топонімії та монументалістиці необхідності увічнення борців за незалежність України у XX столітті, осіб, які зробили значний внесок у сфері науки, освіти та культури, а також загиблих Захисників та Захисниць України.

У даному випадку, з огляду на досвід «м'якого впливу» рф на формування публічного простору у 1991-2022 роках, з метою недопущення його здійснення у повоєнний період необхідно розширити перелік визначеної у Законі України № 2265-IX «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного

режиму в Україну»¹⁰⁹, законах про декомунізацію та деколонізацію, забороненої символіки та запровадити неможливість ініціювання у публічному просторі юридичними особами, які фінансуються або ж мають зв'язок будь-якого типу з Республікою Білорусь та рф, а також неможливістю входження у будь-які консультативно-дорадчі органи таких осіб.

В умовах післявоєнного відновлення необхідно визначити річний термін для встановлення пам'ятників та пам'ятних знаків, а також найменування об'єктів топонімії на честь борців за незалежність України у XX столітті для забезпечення розуміння у суспільстві спадкоємності поколінь борців за незалежність, оскільки інформація, що міститься у публічному доступі свідчить про нерозуміння неперервності російської агресії по відношенню до українського народу, і як наслідок, сприйняття нової віхи війни у XXI столітті, починаючи з 2014 року, як чогось непередбачуваного та нелогічного.

Більше того, наразі, окрім окремих постатей на кшталт, Степана Бандери чи Романа Шухевича, інші борці за незалежність у XX столітті залишаються невідомими широкому загалу, а законодавство у цьому питанні, зокрема і щодо очищення публічного простору від переслідувачів таких осіб, невиконаним.

Як вже вказував автор у проведеному дослідженні¹¹⁰, ще 28 січня 2010 року Указом Президента України за № 75/2010 «Про вшанування учасників боротьби за неза- лежність України у XX столітті» вперше в історії незалежної України на національному рівні учасниками боротьби за незалежність України було визнано діячів Української Революції 1917-1922 років (УНР, ЗУНР, Гетьманату та ін.), Організації Українських Націоналістів, Української повстанської армії, а також інших військових формувань, партій, організацій та рухів, що ставили за мету здобуття Україною державної незалежності¹¹¹.

Поряд із цим Указами Президента учасники боротьби за незалежність України у XX столітті, а також іноземні дослідники та журналісти, завдяки яким нагороджувались найвищими державними нагородами, що мало на меті вивести з-під нав'язаного рф «маргінального становища» осіб, яким Україна завдячує відновленню

¹⁰⁹ Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 23.09.2024 № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>

¹¹⁰ А.Г. Карташов. Особливості реалізації політики національної пам'яті: публічно-управлінський аспект. Право та державне управління. 2024р. № 2. с. 147-157. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/21.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.19/>

¹¹¹ Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті: Указ Президента України від 28.01.2010р. № 75/2010. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/2010#Text>

незалежності. Так, Указами від 12 жовтня 2007 року № 965/2007 та від 20 січня 2010 року № 46/2010 присвоєно звання Героїв України Роману Шухевичу¹¹² та Степану Бандері¹¹³ відповідно, Указом від 08 листопада 2006 року № 937/2006 орденом «За мужність» I ступеня нагороджено дисидентів Ніну Строкату, Святослава Караванського, Стефанію Шабатуру та інших¹¹⁴, Орденом Князя Ярослава Мудрого II ступеня нагороджений американський історик-дослідник Джеймс Мейс¹¹⁵, а орденом «За заслуги» III ступеня британський журналіст Гарет Джоунс¹¹⁶.

Рекомендується продовжити тенденцію нагородження видатних осіб минулого та сучасності, у тому числі посмертного, з метою демонстрації суспільству шанобливого ставлення та відзначення державою їх ролі у відновленні незалежності та поширенні інформації про Україну у світі.

Водночас оскільки в більшості областей і надалі спостерігається ігнорування Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність у XX столітті» № 314-VIII в частині усунення з публічного простору об'єктів на честь осіб, які були задіяні у переслідуванні борців за незалежність та належного вшанування самих борців необхідно передбачити обов'язковість, не менше одного разу на рік відзначення державними нагородами борців за незалежність України у XX столітті, які до цього часу не були нагородженні та інформація стосовно яких була отримана внаслідок проведених на виконання згаданого Закону наукових досліджень, а також відзначення державними преміями та стипендіями дослідників визвольного руху 1917-1991 років.

З метою забезпечення соціальної та історичної справедливості необхідно передбачити строк для перегляду почесних звань, державних та місцевих нагород, а також статусів «почесний громадянин» з метою виявлення та їх позбавлення стосовно осіб, які пов'язані із реалізацією російської імперської політики, колабораціонізму, переслідуванням

¹¹² Про присвоєння Р. Шухевичу звання Герой України: Указ Президента України від 12.10.2007р. № 965/2007. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/965/2007#Text>

¹¹³ Про присвоєння С. Бандері звання Герой України: Указ Президента України від 20.01.2010р. № 46/2010. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46/2010#Text>

¹¹⁴ Про відзначення державними нагородами України засновників та активістів Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод: Указ Президента України від 08.11.2006 № 937/2006. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/937/2006#Text>

¹¹⁵ Про нагородження Д. Мейса орденом Князя Ярослава Мудрого: Указ Президента України від 26.11.2005 № 1655/2005. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1655/2005#Text>

¹¹⁶ Про відзначення державними нагородами України громадян іноземних держав: Указ Президента України від 19.11.2008 № 1057/2008. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/10572008-8240>.

учасників боротьби за незалежність у XX столітті, були членами заборонених судами політичних партій та громадських формувань, поширенням пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів, протидією або ж порушенням законодавства про Голодомор 1932-1933 років, декомунізацію, деколонізацію та ін.

У питаннях провадження політики пам'яті видається необхідним продовження використання згаданих у першому параграфі інтерактивних форм – розроблення настільних та комп'ютерних ігор, мобільних додатків, квест-кімнат та аудіовізуального контенту, а також матеріального та геральдичного заохочення осіб, які дотичні до популяризації визначних постатей, пам'ятних та ювілейних дат української історії.

Крім того, формування публічного простору не повинно обмежуватись питаннями, визначеними у вищезгаданому Плані повоєнного відновлення, а має виходити з необхідності вшанування постатей та подій української історії з найдавніших часів. Зокрема і до цього часу у публічному просторі мало представлені національні герої та історичні події періоду Гетьманщини, визвольних змагань, перебування українського уряду в екзилі, штучного голоду 1921-1923, 1946-1947 років, примусових депортацій українців початку XVIII століття, німців 1915-1916 років, періоду окупації Східної Галичини військами російської імперії та подальшого їх відступу упродовж 1914-1917 років, силовими структурами УСРР-УРСР 1936-1952 років, поляків та німців у 1934-1939 роках, українців у 1944-1946 роках та післявоєнний період, Революції на граніті, Помаранчевої Революції, Революції Гідності, а також російсько-української війни. У зв'язку із цим окремого захищеного фінансування потребують заходи з музеєфікацією подій російсько-української війни, боротьби за незалежність у XX столітті, та оцифрування бібліотек та архівів в частині фондів XVII-XX століть.

Окремо необхідно передбачити заходи для швидкого завершення інфраструктурного забезпечення та документального наповнення Галузевого Державного Архіву Українського інституту національної пам'яті та переміщення документів репресивних органів до даного архіву.

При цьому важливо передбачити обов'язок органів місцевого самоврядування стосовно формування місцевого музейного фонду тоталітаризму та радянської окупації, утворення відповідних комунальних музейних та науково-дослідних установ.

Важливо супроводжувати вищенаведені заходи збільшенням фінансування спеціальностей, пов'язаних з роботою із бібліотечним та архівним фондом, історією та археологією, пам'яткознавством та музеєфікацією, формуванням публічного простору, архітектурою та містобудуванням, педагогікою та культурологією з огляду на що за

доцільне видається визнати такі спеціальності критично важливими та збільшити на них обсяг державного замовлення.

Окремим напрямком діяльності безпекових органів, дипломатичних установ та Міністерства закордонних справ України має бути віднайдення та повернення, а у випадку їх знаходження на території РФ – вжиття заходів щодо вилучення та переміщення на територію України культурних цінностей та архівних документів вищих органів влади та управління СРСР, РРФСР та репресивних органів.

Спираючись на згаданий вище перебіг судових процесів у сфері декомунізації вимагає внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України¹¹⁷ в частині віднесення спорів, пов'язаних із оскарженням рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо найменування, перейменування об'єктів топонімії, встановлення пам'ятників, пам'ятних знаків, встановлення пам'ятних дат та дат історичних подій до окремих категорій термінових адміністративних справ.

Загалом необхідно передбачити як пріоритетний напрям систематизації методичних матеріалів, наукової та публіцистичної літератури за напрямками деколонізації, декомунізації, меморіалізації та національної пам'яті загалом, які були розпочаті Українським інститутом національної пам'яті у 2014-2019 роках.

Вказані вище пропозиції напрацьовані за результатами проведеного дослідження наявної нормативно-правової і законопроектної бази, судової практики, відкритих та аналітичних даних щодо державного управління у сфері реалізації політики національної пам'яті та можуть бути доповнені внаслідок глибшого та ширшого дослідження і використані при плануванні реалізації політики деколонізації в умовах повного відновлення.

ВИСНОВОК

Набутий внаслідок російсько-української війни досвід «війн пам'яті» та проблем, які породила військова агресія в питаннях публічного управління у сфері національної пам'яті, в умовах післявоєнного відновлення зумовлює необхідність якісних змін до застосованих раніше підходів та визначення іншого рівня пріоритетності політики деколонізації, як складової політики національної пам'яті, що у свою чергу зумовлює необхідність модернізації системи державного управління у даній сфері.

Досліджуючи тенденції публічного управління щодо реалізації політики деколонізації, як складової політики національної пам'яті, видається надважливим забезпечити інституційну спроможність усіх

¹¹⁷ Кодекс адміністративного судочинства України. Кодекс. Закон України № 2747-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11604>

органів державного управління у даній сфері, оскільки незважаючи на результати російсько-української війни, з огляду на історичну ретроспективу, РФ не відмовиться від спроб культурної експансії та інформаційного впливу, зокрема і у питаннях національної пам'яті, шляхом нав'язування власної інтерпретації історичних подій та ролі певних постатей в історії російсько-українського протистояння.

Наразі, незважаючи на значні ресурси, які вкладаються країною-агресором у міфотворчість та спотворення історичних фактів про російсько-українські відносини та окремих постатей в історії нашої держави, політика деколонізації, як і політика національної пам'яті загалом залишаються фрагментарними, несистемними та такими, що фінансуються та забезпечуються інституційно за залишковим принципом.

Даний висновок можна зробити також і зі змісту Плану повоєнного відновлення України, який передбачає, здебільшого, лише реалізацію запланованих до повномасштабного вторгнення проєктів та не вносить нічого нового.

Такий стан речей не може забезпечити ефективне публічне управління у даній сфері, а також протидію здійснюваному агресором впливу. При цьому успішна модернізація публічного управління у сфері деколонізації, як складової політики національної пам'яті потребує якісно нового підходу, як от віднесення політики національної пам'яті та деколонізації, як її складової до сфери національної безпеки, посилення інституційної спроможності та залучення до реалізації даної політики нових державних органів, унормування питання формування публічного простору та пріоретизація меморіалізації та наукових досліджень окремих сторінок української історії, посилення участі органів місцевого самоврядування у реалізації політики пам'яті

Досвід, набутий громадянським суспільством та державою за період 1991-2025 роки наразі дозволяє виокремити низку нагальних проблем та запропонувати шляхи їх вирішення в інституційному, законодавчому та стратегічному плані, що було зроблено автором.

АНОТАЦІЯ

Автором досліджено досвід державного управління у сфері політики деколонізації та сфері національної пам'яті загалом, зокрема його особливості як у довоєнний, так і у період російсько-української війни, що почалася з анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя у 2014 році. Автором відображено напрацьоване визначення поняття «інституційної спроможності у сфері реалізації політики національної пам'яті». Визначено, що політика національної пам'яті мала і має фрагментарний та несистемний характер, інституції, які задіяні у державному управлінні не є інституційно-спроможними для реагування на наявні виклики та загрози, викликані військовою та інформаційною

агресією рф. Окремі проблеми державного управління у визначеній сфері виокремлені шляхом вивчення практики виконання наявного законодавства, судової практики, зокрема у найбільш проблемних містах – Одесі, Харкові та Полтаві. Вказані випадки, як і наявна нормативно-правова база проаналізовані із застосуванням системного підходу. Автор спирається також і на проведені раніше власні дослідження та наявну законопроектну базу. З огляду на історію питання визначено, що культурна та інформаційна експансія рф буде продовжуватися незалежно від результатів російсько-української війни. У другому параграфі автором із врахуванням ретроспективи запропоновано низку рішень та законодавчих змін з метою забезпечення якісної модернізації та реформування системи державного управління у сфері національної пам'яті.

Література:

1. Yang G. China's National Memory Laws and the War on Storytelling / Australian Institute of International Affairs. 03 May 2023. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/chinas-national-memory-laws-and-the-war-on-storytelling/>.
2. Ковальська-Павелко І. «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2022. № 3(35). URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/2120305>.
3. Шаповал Ю. Політика пам'яті в сучасній Україні. [Електронний ресурс] / Юрій Шаповал. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1230112797>.
4. Медведєв вважає, що називати Голодомор 30-х геноцидом українців «цинічно і аморально». https://web.archive.org/web/20131109145804/http://www.newsru.ua/ukraine/14nov2008/otce_skazav.html
5. МЗС Росії продовжує «викривати ОУН-УПА» на угоду проросійським силам в Україні». 25.06.2008. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1145325.html>
6. Путін нагородив Ківалова і Колесніченка. 19.02.2013. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/19/6983850/>.
7. Список історично населених місць України (міста і селища міського типу). Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-п#Text>
8. Про затвердження Статуту територіальної громади міста Одеси. 25.08.2011. № 1240-VI. Рішення. Одеська міська рада. URL: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/36244/>

9. Пам'ятник графу Воронцову – фоторепортаж. 17.09.2010. Бердянськ24. URL: https://www.brd24.com/news/pamjatnik_grafu_voroncovu_fotoreportazh.html

10. В Одесі відкрили меморіали Олександрові ІІ-му та Героям Соцпраці. ФОТО. 03.09.2012. Видання «Історична правда». URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/50446cb0652c4/>

11. В Одесі відкрили пам'ятник Суворову: подивитись на монумент прийшло близько тисячі людей. 29.09.2012. Dumskaya.net.URL: <https://dumskaya.net/news/v-nachale-odesskogo-poselka-kotovskogo-otkryli-p-021967/ua>.

12. У Криму хочуть монумент Катерині ІІ. 29.04.2011. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/04/110429_kateryna_monument_hk

13. У Дніпропетровську пропонують відновити пам'ятник Катерині ІІ. 23.04.2012. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/udnipropetrovsku-proponuiut-vidnovyuty-pam-iatnyk-kateryni-ii/>

14. Карташов А.Г. Встановлення та демонтаж пам'ятника Катерині ІІ в Одесі: публічно-управлінський аспект. International scientific conference Theoretical foundations of Law, public management and practice of their application. December 25-26, 2024. ISMA University of Applied Sciences. Riga, Latvia. p. 216-221. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-51>

15. Протокол засідання комісії з питання зняття пам'ятника Єкатеріні ІІ без пошкодження від 20 квітня 1917 року. Державний архів Одеської області, Ф. 3839, ОП 1, СПР 14, арк. 18.

16. Про затвердження заходів з відродження історичного вигляду м. Одеси. Рішення Виконавчого комітету Одеської міської ради народних депутатів від 02.06.1995р. № 205. Департамент архівної справи та діловодства Одеської міської ради. Фонд 151, опис 8, справа 3874.

17. Гончарук Г.І. Президент і Одеса (1994-2001) – видання перше. – Одеса: Астропринт, 2001. – стор. 36-37.

18. Про комплексну реставрацію та благоустрій Катерининської площі м. Одеси з відтворенням її історичного вигляду. Рішення Одеської міської ради від 04.07.2007р. № 1401-V. URL: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/8591/>

19. НУ-НС: відкриття пам'ятника Катерині ІІ – наруга над пам'яттю тисяч закатованих. Корреспондент.net. 25.10.2007. URL: <https://bit.ly/3BF3hk8>

20. П. Артимишин. «Прощай, Катерино!». Історія скандального пам'ятника в Одесі» [Електронний ресурс] // Мультимедійна онлайн-платформа про минуле та сучасне України «Локальна історія». URL: <https://bit.ly/4gouWF5>

21. Постанова від 20.05.2008р. у справі № 3/92. / Окружний адміністративний суд міста Києва. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/1874042>

22. Постанова 03.04.2019р. у справі № 2а-549/11 / Верховний суд. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80930656>

23. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2015 році: Постанова від 14.05.2015р. № 184-VIII / Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-19#Text>

24. Długosz J. Historiae Polonicae libri XII. Lipsiae, 1711. P. 367. URL: <https://bit.ly/3ZJwqTn>

25. В Одесі демонтували пам'ятника Катерині II. 28.12.2022. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64111099>

26. У Севастополі відкрили пам'ятник Катерині II. 15.06.2008. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/123357-u-sevastopoli-vidkrili-pamyatnik-katerini-ii-foto.html>

27. Як має бути вирішена доля пам'ятника «Засновникам Одеси», розташованого на Катерининській площі у м. Одесі? Одеська міська рада. URL: <https://citizen.omr.gov.ua/discussion/2022-14/>.

28. В Одесі з'явився пам'ятник Висоцькому. 29.09.2012. Dumskaya.net. URL: <https://dumskaya.net/news/v-odesse-poyavilsya-pamyatnik-vysockomu-foto-021973/ua/>

29. У Харкові відкрили пам'ятник Володимирі Висоцькому. 21.08.2013. Харківська міська рада. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/u-harkovi-vidkrili-pam-yatnik-volodimiru-visotskomu-20639.html>

30. Пам'ятники Мелітопольщини. Мелітопольська міська рада. URL: <https://tourism.mlt.gov.ua/index.php/o-melitopole/dostoprimechatelnosti>.

31. У Києві поставлять пам'ятник Висоцькому. 25.01.2008. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/91801-u-kiievi-postavlyat-pamyatnik-visotskomu.html>

32. В Одесі відкрили пам'ятник Ісааку Бабелю. 04.09.2011. Кореспондент.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/events/1257806-v-odesi-vidkrili-pamyatnik-pismenniku-isaaku-babelyu>

33. Про створення пам'ятника герою-підводнику Маринеско О.І. Розпорядження Одеського міського голови від 09.03.1999р. № 216-01р. Департамент архівної справи та діловодства Одеської міської ради. Фонд 151, опис 8, справа 4707.

34. У Запоріжжі відкрили пам'ятник Сталіну і побили журналіста. 07.11.2011. ТСН. URL: <https://tsn.ua/foto/u-zaporizhzh-vidkrili-pamyatnik-stalinu-i-pobili-zhurnalista.html>

35. Про повернення деяким вулицям, провулкам, площам, паркам і скверам міста Одеси їх історичних назв. Рішення Виконавчого комітету

Одеської міської ради народних депутатів від 02.06.1995р. № 204. Департамент архівної справи та діловодства Одеської міської ради.

36. Рада ухвалила «декомунізаційний пакет». 09.04.2015. BBC News Україна. URL: <https://bit.ly/4hcdy5X>.

37. Кримінальний кодекс України. Закон України. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

38. Про демонтаж пам'ятників і пам'ятних знаків комуністичному тоталітарному режиму. Розпорядження від 29.03.2016р. № 159/A-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ППС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OD160146>

39. Про перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області. Розпорядження від 21.05.2016р. № 303/A-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ППС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OD160220>

40. Про демонтаж пам'ятників і пам'ятних знаків комуністичному тоталітарному режиму. Розпорядження від 21.05.2016р. № 305/A-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ППС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/OD160221?an=1>

41. Рішення Конституційного суду України у справі No 1-24/2018(1919/17) за консти- туційним поданням 46 народних депута- тів України щодо відповідності Консти- туції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал- соціалістичного (нацист- ського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 16 липня 2019 року No 9-р/2019. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>

42. Постанова 02.12.2021р. у справі № 520/5001/11 / Другий апеляційний адміністративний суд. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101771079>

43. Постанова 15.02.2021р. у справі № 520/2832/2020 / Другий апеляційний адміністративний суд. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95137347>

44. Постанова 08.11.2019р. у справі № 520/6394/19 / Другий апеляційний адміністративний суд. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85611976>

45. За фактом звернення депутата Харківської міської ради слідчі відкрили кримінальне провадження. 20.06.2019. Головне Управління Національної поліції в Харківській області. URL: <https://hk.npu.gov.ua/news/za-faktom-zvernennya-deputata-kharkivskoi-miskoi-radi-slidchi-vidkryli-kriminalne-provadzhennya>

46. Одеська міська рада скасувала декомунізацію вулиць, проведену Саакашвілі. Українська правда. 26 квітня 2017 року. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/04/26/7142361/>

47. Прокуратура: розпочато кримінальне провадження за фактом прийняття Одеською міською радою рішення щодо перейменування вулиць. Одеська обласна прокуратура. 27 квітня 2017 року. URL: https://od.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=206791&fp=490

48. Начальник Управління СБУ в Одеській області С. Батраков звернувся до міського голови Одеси з вимогою скасувати провокаційне рішення Одеської міськради щодо змін назв вулиць і провулків. 27 квітня 2017 року. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1862124474044076>

49. Рішення 25.08.2021р. у справі № 420/11033/20 / Одеський окружний адміністративний суд. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99324739>

50. Постанова 28.04.2017р. у справі № 522/7998/17 / Приморський районний суд міста Одеси. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66284299>

51. Про перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області. Розпорядження від 21.05.2016р. № 303/А-2016. Одеська обласна державна адміністрація. ІПС «ЛігаЗакон». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/OD160220>

52. Позиція МКІП та УІНП щодо пам'ятних об'єктів, пов'язаних з історією та культурою Росії й СРСР. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/pozyciya-mkip-ta-uinp-shchodo-pamyatnyh-obyektiv-povyazanyh-z-istoriyeyu-ta-kulturoyu-rosiyi-y-srsr>

53. Про Експертну раду Міністерства культури та інформаційної політики України з питань декомунізації та дерусифікації: Наказ Міністерства культури та інформаційної політики від 10.06.2022 № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0194921-22#Text>.

54. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. Закон України від 15.06.2023 № 3005-IX. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.

55. Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Закон України від 03.05.2023 № 3097-IX. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3097-20#Text>.

56. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14/ed20241115#Text>

57. Деякі питання скорочення чисельності працівників органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 № 1410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-2023-п#Text>

58. Мер Одеси про долю культурної спадщини міста. Відео. 01.08.2024. Одеська міська рада. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/238598>
59. Рось О. Поняття та сутність нормативно– правового забезпечення інституційної спроможності представницьких органів місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 18. С. 97–100. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.18.97
60. Колісниченко Н., Войновський М. Інституційна та інституціональна спроможність місцевого самоврядування: сутність понять та особливості визначення. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2015. Вип. 16. с. 296–309. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15>
61. О.В. Баштанник. Інституціональна/інституційна спроможність інститутів політичної системи як аналітична категорія та функціональний аспект публічного управління. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2023р., № 2 (80). с. 83-88. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15>.
62. Деякі питання реформування державного управління України. Розпорядження від 21.07.2021р. № 831-р. Кабінет Міністрів України. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p#Text>.
63. Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті. Постанова Кабінету Міністрів України від 05 липня 2006 року № 927. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2006-p#Text>
64. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні. Закон України від 28.11.2006 № 376-V. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>
65. Питання Українського інституту національної пам'яті: Указ Президента України від 09.12.2010р. № 1086/2010. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2010#Text>
66. Карташов А.Г. Публічно-управлінські тенденції вшанування жертв Голодомору-геноциду 1932-1933 років в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. № 35. с. 147-157. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/35-2023/37.pdf>
67. Деякі питання Українського інституту національної пам'яті». Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2014р. № 684. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-p/ed20141112#Text>
68. Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у XX столітті. Закон України від 09.04.2015 № 314-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>.

69. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років. Закон України від 09.04.2015 № 315-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>.

70. Про доступ до архівів органів репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років. Закон України від 09.04.2015 № 316-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>.

71. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки» № 317-VIII. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

72. Настільна гра «Українська революція 1917-1921». 01.12.2017. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/navchalni-igry/nastilna-gra-ukrayinska-revoluciya-1917-1921>

73. Настільна гра «УПА – відповідь нескореного народу». Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/ebook/nastilna-gra-upa-vidpovid-neskorenogo-narodu>

74. Карткова гра «100 облич Української Революції». 22.01.2017. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/navchalni-igry/kartkova-gra-100-oblych-ukrayinskoyi-revoluciyi>

75. Інститут презентував проекти до 100-річчя Соборності. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/institut-prezentuvav-proekti-do-100-richchya-sobornosti>

76. 100 облич Української революції. Український інститут національної пам'яті. URL: https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/100_oblich_0.pdf

77. В. В'ятрович, Р. Забілий, І. Дерев'яний, П. Содоль. Українська повстанська армія. Історія нескорених. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/upa-armiya-neskorenyh.pdf>

78. Інфографіка про УПА. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/infografika-pro-upa>

79. Люди свободи. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/lyudi-svobodi>

80. Майдан: усна історія. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/maidan-usna-istoriya>

81. Музей Майдану. Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. URL: <http://www.maidanmuseum.org/uk>

82. Пам'ять про Голодомор 1932-1933 років. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/pamyat-pro-golodomor-1932-1933>

83. Українська Друга Світова 1939-1945. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://ww2.uinp.gov.ua>

84. Декомунізація. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/dekomunizatsiya-0>

85. Електронні видання. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/ebooks>

86. Методичні матеріали. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/methodic-materials>.

87. УІНП та «Історична правда» випустили документальний цикл про політв'язнів. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-ta-istorychna-pravda-vypustyly-dokumentalnyy-tykl-pro-politvyazniv>

88. Історики запропонували шляхи деконструкції імперської спадщини. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/istoriki-zaproponovali-shlyakhi-dekonstruktsiitimperskoispadshchini>

89. Коментар УІНП щодо рішення суду у справі про символіку дивізії військ СС «Галичина» Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/komentar-uinp-shchodo-rishennya-sudu-u-spravi-pro-symvoliku-dyviziyivysk-ss-galychyna>

90. Про призначення Дробовича А.Е. Головою Українського інституту національної пам'яті. Розпорядження від 11.12.2019р. № 1245-р. Кабінет Міністрів України. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2019-p#Text>

91. Список осіб, які підпадають під закон про декомунізацію. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/publication/spisok-osib-yaki-pidpadayut-pid-zakon-pro-dekomunizatsiyu>

92. Пан Антон Дробович просить довести, що пам'ятники Сидору Ковпаку мають бути демонтовані. Декомунізація.Україна. 13.01.2025. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1ADWmgTLhK/>

93. Антон Дробович про 5 років на посаді голови Українського інституту національної пам'яті. 07.01.2025. Суспільне Культура. URL: <https://suspilne.media/culture/914605-vdalosa-zberegti-stalist-institucii-anton-drobovic-pro-5-rokiv-na-posadi-golovi-ukrainskogo-institutu-nacpamati/>

94. Про перейменування об'єктів топонімії у населених пунктах Одеської області. 26.07.2024. Розпорядження № 694/А-2024. Одеська обласна державна адміністрація. URL: https://odaold.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/2_5278517521203354761_240730_144622.pdf

95. Г. Титаренко. «Была бы жива Россия» або про Короленка як малороса. 10.06.2023. Полтавський офіс Українського інституту національної пам'яті. Інтернет-видання «Полтавщина». URL: <https://poltava.to/project/7793/>.

96. Про затвердження Положення про Експертну комісію Українського інституту національної пам'яті з питань реалізації норм Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімії»: Наказ Міністерства культури та інформаційної політики від 25.07.2023 № 399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-23#Text>

97. Рекомендації Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики за результатами розгляду питання «Стан реалізації законодавства про деколонізацію (в частині пам'яток культурної спадщини) та перегляд реєстрів нерухомої культурної спадщини, що містять символи російської імперської політики». Рішення Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики. Протокол № 157 від 31.10.2024р. Верховна Рада України. URL: <https://i1.poltava.to/uploads/2024/11/04/67287d279e096.pdf>.

98. У Полтаві демонтували пам'ятник Петру 1. 25.02.2025. Міністерство культури та стратегічних комунікацій. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/u-poltavi-demontuvaly-pamyatnyk-petru-i/>

99. Рада Мінкульту рекомендувала демонтувати пам'ятники у Полтаві, пов'язані з Російською імперією. 08.09.2022. Суспільне Полтава. URL: <https://suspilne.media/poltava/279781-rada-minkultu-rekomendovala-demontuvati-pamatniki-u-poltavi-povazani-z-rosijskou-imperieu/>.

100. Про визнання такими, що не підлягають занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, об'єктів культурної спадщини. Наказ від 31.01.2025. № 52. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/02/nakaz.pdf>

101. Проекти Нацпрограми «Відновлення України». URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/develop-culture-and-sport-systems>

102. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті. Проект Закону від 02.03.2023 № 9072. База даних «Законопроекти». Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41472>.

103. Результати обговорення законопроекту «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://bit.ly/4afuruK>.

104. Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій. Закон України від 24.05.2012 № 4865-VI. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4865-17#Text>.

105. Про благоустрій населених пунктів. Закон України від 06.09.2005 № 2807-IV. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>.

106. Карташов А. Місце комітетів Верховної Ради України в системі публічного управління політикою національної пам'яті. 1st International Scientific and Practical Conference “Research in Science, Technology and Economics”. January 22-24, 2025. Luxembourg, Luxembourg. <https://isu-conference.com/en/archive/research-in-science-technology-and-economics/>. – с. 110-116. DOI: <https://doi.org/10.70286/isu-22.01.2025>

107. Salviamo il patrimonio culturale di Odessa. 21.10.2024. Il Foglio. URL: <https://bit.ly/4hmRQg6>.

108. Труханов відреагував на перейменування топонімів в Одесі: «Це «обнуляє» наше місто». 31.07.2024. Суспільне Одеса. URL: <https://bit.ly/40lkdEK>.

109. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 23.09.2024 № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>

110. А.Г. Карташов. Особливості реалізації політики національної пам'яті: публічно-управлінський аспект. Право та державне управління. 2024р. № 2. с. 147-157. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/21.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.19>

111. Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті: Указ Президента України від 28.01.2010р. № 75/2010. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/2010#Text>

112. Про присвоєння Р. Шухевичу звання Герой України: Указ Президента України від 12.10.2007р. № 965/2007. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/965/2007#Text>

113. Про присвоєння С. Бандері звання Герой України: Указ Президента України від 20.01.2010р. № 46/2010. База даних

«Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46/2010#Text>

114. Про відзначення державними нагородами України засновників та активістів Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод: Указ Президента України від 08.11.2006 № 937/2006. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/937/2006#Text>

115. Про нагородження Д. Мейса орденом Князя Ярослава Мудрого: Указ Президента України від 26.11.2005 № 1655/2005. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1655/2005#Text>

116. Про відзначення державними нагородами України громадян іноземних держав: Указ Президента України від 19.11.2008 № 1057/2008. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/10572008-8240_

117. Про внесення змін до Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» та «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» стосовно борців за незалежність України у XX столітті та деяких інших осіб. Закон України від 29.05.2023р. № 3113-IX. База даних «Законодавство». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3113-20#Text>

118. Кодекс адміністративного судочинства України. Кодекс. Закон України № 2747-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11604>

Information about the author:
Kartashov Artem,

Postgraduate Student at the Department of Stateknowledge, Law and
European Integration
Institute of public service and management
Odesa Polytechnic National University
1, Shevchenka Avenue, Odesa, 65044, Ukraine